

РОЗДІЛ III. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

УДК 373.2

Т. К. Андрющенко

ВИЗНАЧЕННЯ СОНЦЯ ЯК ОБ'ЄКТА ПІЗНАННЯ В НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено різноаспектні визначення сонця як об'єкта пізнання в нормативних документах дошкільної освіти. Виокремлено основні завдання щодо формування у дошкільників уявлень про Сонце як зірку, джерело тепла, світла, енергії, залежність від Сонця об'єктів живої природи.

Ключові слова: діти дошкільного віку, Сонце, зірка, тепло, світло, енергія, зміна пір року, доба.

Постановка проблеми. Нові світоглядні орієнтири та соціальні завдання, які наразі стоять перед людством, актуалізують проблему формування ціннісного ставлення людини до природи, корекції ціннісних орієнтацій та утвердження гуманістичних соціально-моральних позицій щодо використання природних ресурсів. Тому одним із завдань дошкільної освіти має стати екологічне виховання, формування суб'єктивного відображення універсальної цінності природи через навчально-дослідницьку діяльність дітей. Саме на етапі дошкільного дитинства відбувається перше знайомство з навколишнім світом: дитина отримує емоційні враження про природу, накопичує уявлення про різні форми життя і взаємозалежність усіх складових природи. Одним із яскравих природних об'єктів пізнання, який пропонується дошкільникам, є Сонце. Різні аспекти його вивчення визначені в «Базовому компоненті дошкільної освіти» (редакція 2012 р.), а також у програмах «Я у Світі», «Дитина», «Українське дошкілля», «Впевнений старт».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості процесу ознайомлення дошкільників з природою розкриті в роботах Н. Веретеннікової, Н. Кот, Н. Лисенко, Г. Марочко, З. Плохій, П. Саморукової, І. Хайдурової, Н. Яришевої та ін. Автори акцентують увагу на тому, що основу екологічного виховання дошкільників мають складати систематизовані знання про життя рослин, тварин і перші наукові уявлення про взаємозв'язки між живими організмами та природним довкіллям.

Мета статті. Висвітлити особливості подання сонця як об'єкта пізнання в нормативних документах дошкільної освіти. Виокремити запропоновані у «Базовому компоненті дошкільної освіти» (редакція 2012 р.), програмах «Я у Світі», «Дитина», «Українське дошкілля», «Впевнений старт» основні

завдання щодо формування в дошкільників уявлень про Сонце як зірку, джерело тепла, світла, енергії, залежність від Сонця об'єктів живої природи.

Виклад основного матеріалу. Проблема формування екологічної компетентності дітей дошкільного віку набула вагомого значення в умовах розвитку постіндустріального суспільства. Актуалізувалася необхідність донесення до свідомості дітей розуміння взаємозв'язку природи і людини, взаємозалежності об'єктів живої і неживої природи. У сучасних нормативних документах дошкільної освіти в різних розділах визначені освітні завдання та показники сформованості в дошкільників уявлень про Сонце.

Згідно з вимогами, поданими у *«Базовому компоненті дошкільної освіти»* [2] (редакція 2012 р., освітня лінія *«Дитина у природному довкіллі»*), дитина, вивчаючи Сонце як *явище природи*, по закінченні дошкільного навчального закладу повинна вміти охарактеризувати зміни в природі кожної пори року, має розуміти залежність змін від кількості сонячного світла, тепла.

Отримуючи уявлення про *Всесвіт*, дитина повинна:

- орієнтуватися в тому, що Всесвіт – це безліч зірок, планет;
- володіти елементарною інформацією про Сонячну систему, в центрі якої знаходиться Сонце – джерело світла і тепла;
- розуміти, що планети різні за розміром і всі вони менші за Сонце;
- мати уявлення, що Земля робить один оберт навколо Сонця за рік, під час обертання вона по-різному освітлюється і нагрівається його променями, що спричиняє сезонні зміни.

У зазначеному документі виділяється *природничо-екологічна компетенція*, у контексті якої дитина старшого дошкільного віку має бути обізнана з природним середовищем планети Земля та Всесвітом як цілісним організмом, у якому взаємодіють повітря, вода, ґрунт, рослини, тварини, люди, Сонце, Місяць тощо; усвідомлювати їх значення для діяльності людини, для себе. Сприймати природу як цінність, виокремлювати позитивний і негативний вплив людської діяльності на стан природи, довільно регулювати власну поведінку в природі [2, с. 15-18].

Програмою *«Я у Світі»* [1] передбачено знайомство з поняттям «Сонце» у двох освітніх лініях: «Пізнавальний розвиток» [1, с. 209-210] і «Мовленнєвий розвиток» [1, с. 217-218]. У рамках *пізнавального розвитку* старший дошкільник має отримати елементарні поняття про:

- природне довкілля: вплив Сонця на воду, ґрунт, повітря, рослини, тварин;
- Космос як простір, що існує за межами планети Земля; Сонце як зорю;
- основні планети, що обертаються навколо Сонця.

Щодо *мовленнєвого розвитку*, то у сфері життєдіяльності «Природа» пропонується:

- навчити дітей характеризувати Сонце (зоря, освітлює всі планети, планети навколо нього обертаються);
- ознайомити з творами усної народної творчості, в яких розкриваються різні характеристики сонця:

– *пісні* «Проти Івана сонце грало», «Уже сонечко закотилося», «Пісня сонячних промінців»;

– *вірші* П. Грабовський «Сонечко та дощик», О. Тимофєєва «Де ночує сонечко?».

У програмі «*Дитина*» [3] сонце подається як джерело світла, тепла, енергії і не розкривається як зірка в космічному просторі. Так, для дітей середнього дошкільного віку у розділі «*Граючись зростаємо*» пропонується для вивчення закличка «Вийди, вийди, сонечко».

У розділі «*Віконечко у природу*» пояснюється вплив сонця на живу і неживу природу. Розкриваються закономірності зміни пір року.

Осінь. *Сезонні зміни у неживій природі.* Міститься інформація про те, що:

- сонячні дні стоять переважно на початку осені;
- осіннє сонце – лагідне, не гаряче;
- похмура, холодна і дощова погода буває в кінці осені.

Вихователь має підвести дітей до розуміння того, що восени сонце гріє не так сильно, як улітку. Рекомендовано провести експеримент: сонячного дня запропонувати дітям заплющити очі, повернутися обличчям до світила та з'ясувати, чи так само воно гріє восени, як улітку.

Сезонні зміни у живій природі. Учитель має акцентувати увагу дітей на найелементарніших зв'язках між явищами осінньої природи і змінами в житті рослин (*менше світить сонце – листя змінює свій колір*).

Зима. Спостереження: на сонці сніг блищить.

Сезонні зміни у неживій природі. Вихователь має звернути увагу дітей на те, що сонце взимку світить, але не гріє, над землею піднімається невисоко, шлях його на небосхилі короткий. Слід зазначити, що на початку зими дні короткі, погода холодна, а в кінці зими часто пригріває сонечко, на дахах тане сніг. Варто вказати, що небо в сонячний день блакитне і прозоре.

Сезонні зміни у живій природі

Весна. Ловимо долоньками весняне сонечко (тепле, лагідне, ласкаве, ніжне).

Сезонні зміни у неживій природі. Сонце. Необхідно акцентувати увагу на тому, що на початку весни сонце не гріє, а тільки яскраво світить. Але з кожним днем воно помітно піднімається на небосхилі, дужче пригріває, зникають сірі важкі хмари. Від сонячних променів все оживає. Температура повітря. З кожним днем стає тепліше. Сонце довше перебуває на небосхилі, все навкруги нагрівається, від того повітря стає теплішим. Опади. Пригріває сонце, розтають кучугури снігу, починаються дощі. Ґрунт. Нагріта сонцем земля парує.

Сезонні зміни у живій природі. Пояснити дітям, що весною оживають рослини, прокидаються тварини, у них з'являється потомство.

Літо. *Сезонні зміни у неживій природі.* Варто вказати на те, що сонце високо піднялось на небосхилі, яскраво світить; дні довгі, спекотні; вітер теплий.

Турбота про здоров'я. Передбачено виконання досліду: з'ясувати:

- яким має бути одяг і взуття о цій порі?
- чому шкідливо тривалий час перебувати на сонці? [3, с. 317–325].

Дітей старшого дошкільного віку у розділі «*Граючись зростаємо*» знайомлять з календарно-обрядовими іграми, в яких розкривається тема сонця: «А сонечко котиться, котиться», «А вже сонечко над дубком...».

У розділі «*Віконечко у природу*» більш ґрунтовно (ніж для дітей середнього дошкільного віку) висвітлені сезонні зміни у живій і неживій природі.

Осінь. *Сезонні зміни у неживій природі.* Охарактеризовано особливості даної пори року: восени піднімається вже не так високо, як улітку; його проміння все менше нагріває землю. Помітно коротшають дні і довшають ночі; сонячних днів не так уже й багато; переважають похмури, прохолодні.

Сезонні зміни у живій природі. Пропонується підвести дітей до розуміння того, що більшість рослин для росту потребує багато світла і тепла. Ознайомити із змінами, що сталися в житті рослин (восени сонце «ходить» низько, його проміння мало зігріває землю. Дні стають коротшими. З кожним днем рослини одержують все менше світла і тепла. Вони перестають рости, скидають листя і розсівають своє насіння).

Зима. Спостереження. Мороз і сонце.

Сезонні зміни у неживій природі. Рекомендується звернути увагу дітей на те, що сонце рухається небосхилом низько. Дні короткі, ночі довгі. Після новорічних свят дні довшають, більше сонячного світла ллється на землю. У кінці зими сонце з'являється на небі все частіше; все вище піднімається, більше тепла посилає; на дахах будинків із сонячного боку та з гілок дерев звисають бурульки.

Опис погоди. Як світить сонце.

Весна. Спостереження. Гра сонця і води (зловимо сонячного зайчика).

Сезонні зміни у неживій природі. Учитель звертає увагу дітей на те, що сонце піднімається вище, світить яскравіше, все більше тепла посилає на землю. Температура повітря поступово підвищується.

Сезонні зміни у живій природі. Педагог має пояснити дітям особливості поведінки тварин, стан рослин. Турбота про здоров'я. Варто звернути увагу дітей на те, що свіже повітря корисне всім.

Літо. *Сезонні зміни у неживій природі.* Описано особливості даної пори року: сонце пригріває добре, його ласкаве проміння проникає всюди; у червні сонце найвище піднімається на небосхилі, добре нагріває землю. У кінці літа ще стоять жаркі дні, та вночі вже прохолодно.

Для дітей старшого дошкільного віку інформаційне коло стає ширшим. Поняття «сонце» вивчається під час *опрацювання творів Т. Шевченка* «За сонцем хмаронька пливе», а також *образотворчої діяльності*: Теми: «Про що розповідають лінії» – «Сонечко і дощик»; «Чарівні фарби неба і сонця» – Ознайомлення з роботами М. Реріха, Б. Кустодієва, В. Васнецова «Зимове сонце заходить», «Схід сонця», І. Шишкіна «Сосни, освітлені сонцем». Дітям пропонується виконати творчу роботу «Сільська хата під весняним сонцем» [3, с. 325–329].

Програма «*Українське дошкілля*» [4] пропонує вивчення поняття «сонце» в розділі «*Пізнавальний розвиток. Ознайомлення з природою*».

Інформація подається з ускладненням для дітей різних вікових груп. Так, дітей середнього дошкільного віку пропонується підводити до розуміння того, що сонце рухається по небосхилу. Восени і взимку сонце світить менше, над землею піднімається не високо, тому дні коротші. Ранньою весною сонце ще не гріє, тільки яскраво світить. Із кожним днем помітно піднімається все вище і дужче припікає. Влітку сонце високо в небі, воно зігріває небо, повітря.

Сонце як зорю представлено в підрозділі «*Природа Космосу*». Дітям даються знання, що люди живуть на планеті Земля. У Космосі є безліч зірок. Між ними і Землею великі відстані. Найближчою до нас зіркою є Сонце. Земля обертається навколо Сонця, тому один її бік освітлюється, а протилежний знаходиться в тіні. Так настає відповідно день і ніч. Сонце по-різному освітлює Землю, це є причиною сезонних змін. Передбачається розширювати знання дітей про зоряне небо, планети Сонячної системи та їх особливості.

Знання дітей мають закріплюватися в запропонованій дидактичній грі «Місяць, Сонце, Земля», а також під час слухання музики «А вже ясне сонечко» [4, с. 131-136].

Щодо навчання дітей старшого дошкільного віку – рекомендується формувати уявлення про сонце – джерело тепла, світла, енергії на Землі. Дати інформацію, що Сонце освітлює, прогріває воду, ґрунт, повітря, рослини, тварин, під впливом сонця вода, повітря постійно оновлюються; завдяки сонячному світлу і теплу існує життя на планеті Земля.

У підрозділі «*Природа Космосу*». Міститься інформація, що передбачає формування в дітей уявлення про Сонце як зірку, навколо якої обертаються планети, серед них – Земля; планети різні за розміром, але набагато менші за сонце. Місяць – супутник Землі; переважно бачимо ту частину Місяця, яку освітлює Сонце; місяць відбиває сонячне світло, тому його добре видно вночі на небосхилі [4, с. 200-206].

На основі запропонованого матеріалу учитель має навчити робити висновки про властивості Сонця, зміни дня і ночі, пір року, про значення сонця в житті людини.

Дуже стисло подаються вимоги до ознайомлення з Сонцем дітей старшого дошкільного віку в програмі «*Внезвнений старт*» [5]. У розділі «*Пізнавальний розвиток. У світі природи. Природа космосу*» пропонується формувати елементарні уявлення про космос: компоненти видимого космосу (Сонце, Місяць, зорі), зоряне небо, схід і захід сонця, місцезнаходження сонця вранці, пополудні, ввечері в різні пори року.

У розділі «*Художньо-естетичний розвиток*» сонце згадується під час ознайомлення з картиною І. Айвазовського «Схід сонця у Феодосії», вивчення пісень «Сонячні промінчики» та «Вийди, вийди, сонечко» [5, с. 26-28].

Висновки. Аналіз чинних нормативних документів дошкільної освіти засвідчив, що в кожному із них визначені основні вимоги щодо ознайомлення дітей з поняттям «сонце». Зокрема, передбачено вивчення поняття «сонце» як джерела тепла, світла, енергії, як космічного тіла – зірки. А також

розкривається роль Сонця у живій і неживій природі. Однак маємо зауважити, що у контексті компетентнісного підходу, на який орієнтована сучасна освіта, вихователями дошкільних навчальних закладів при розкритті зазначеної теми особлива увага має приділятися навчально-дослідницькій діяльності. Цей аспект у програмах представлений недостатньо.

Список використаної літератури

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2012. – Спецвипуск. – С. 1-29.
3. Дитина: Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець. – [3-є вид., доопр. та доп.]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 492 с.
4. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське довілля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2012. – 264 с.
5. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» // Палітра педагога. – 2010. – № 6. – С. 4-25.

Татьяна Андрющенко. Определение солнца как объекта познания в нормативных документах по дошкольному образованию.

В статье освещены разноаспектные представления о солнце как объекте познания в нормативных документах по дошкольному образованию. Выделены предложенные в нормативных документах основные задачи по формированию у дошкольников представлений о Солнце как о звезде, источнике тепла, света, энергии, зависимости от Солнца объектов живой природы.

Ключевые слова: дети дошкольного возраста, Солнце, звезда, тепло, свет, энергия, смена времен года, сутки.

Tetiana Andriushchenko. Determination of the Sun as an object of knowledge in regulations of pre-school education.

The article outlines different aspects of the notion of the sun as the object of cognition in normative documents of pre-school education. Main aims of the formation of the idea of the sun as a star, the source of warmth, light, energy, dependence of nature on the sun in pre-school children, are marked.

Key words: pre-school children, sun, star, warmth, light, energy, change of seasons, day.

УДК.373.24

Н. П. Гагаріна

НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ДОШКІЛЬНИКІВ: СУТНІСТЬ, УМОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті розглянуто сутність, умови та особливості організації навчально-виховного процесу в контексті формування дослідницьких умінь у